

Олег Козерод

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ У ЄВРОПІ

Стаття є комплексним дослідженням, присвяченим антитерористичній політиці урядів Великої Британії та ЄС. Автор аналізує основні напрями та підсумки політики створення системи захисту Великої Британії від терористичних атак. Вивчається нормативна база та практичні заходи

влади, що стосуються проблем національної безпеки у Європі. Робиться висновок щодо актуальності подій, які відбувалися у Великій Британії, для сьогоденної ситуації в сфері національної безпеки у країнах Східної Європи та Україні.

Ключові слова: тероризм, національна безпека, атаки, Велика Британія, Європа, право.

Kozerod O.V. Actual Problems of Combating Terrorism in Europe. This is the comprehensive research of the fight with Terrorism in UK, considered the most important facts about Anti-Terrorism policy of British and EU Government. Author analyzes the main trends and results of policies in protecting Britain from terrorist attacks. Author studies regulatory framework and practical measures of power, relating to issues of national security in Europe. Finally conclude on the relevance of events that occurred in Britain in relation to the current situation in the area of national security in Eastern Europe and Ukraine.

Key words: Terrorism, National Security, attacks, United Kingdom, Europe, Law.

Однією з найактуальніших проблем життя сучасної Європи є проблема міжнародного тероризму. Безпека громадян Західної і Східної Європи на сьогодні перебуває під загрозою у зв'язку з появою нових викликів та великої кількості терористичних організацій та угруповань. Проблема захисту громадян від терористичної загрози є актуальною і для України, яка є невід'ємною частиною сучасної Європи та може викликати інтерес з боку дестабілізуючих сил у майбутньому в зв'язку з проведенням футбольного турніру Євро-2012 та значним поширенням ідей радикального ісламізму в Криму.

Завданням цієї статті є вивчення на підставі матеріалів європейської преси та урядових документів країн Європи найбільш актуальних сучасних проблем боротьби з терористичним рухом у Європі.

Ситуація з тероризмом в Європі значно змінилася після терористичних актів 7 липня 2005 року у Лондоні. Саме ці події у столиці Великої Британії більшість фахівців вважають найбільш важливою віхою у історії новітнього тероризму у Європі і світі. Терористичні акти 7 липня у Лондоні не тільки стали європейським аналогом трагедії 11 вересня у США, але й поклали початок широкої суспільної дискусії у країнах Європи щодо проблем національної безпеки та започаткували процес створення потужної системи антитерористичного захисту.

Проблема боротьби з тероризмом протягом останніх років є однією з найважливіших у сучасній англомовній політичній науці. Як відзначають Ричард Джексон, Мері Сміт та Джероен Гуннінг, «за період після нападів 11 вересня, дослідження проблем тероризму (terrorism studies) пройшли значну трансформацію від незначної галузі вивчення безпеки суспільства до великої самостійної галузі та, можливо, однієї з найбільш швидко прогресуючих галузей досліджень у західній науці» [1].

Слід зазначити, що розвиток цієї наукової галузі у Східній Європі тільки розпочався. Це дає країнам – новим членам ЄС та країнам-сусідам, і в тому числі Україні, – можливість врахувати досвід роботи урядів Європи щодо протидії тероризму та впровадити в життя найбільш вдалі напрацювання західних учених у галузі terrorism studies.

В останні часи в англомовній історіографії виникають нові, досить оригінальні концепції сучасного тероризму. Зокрема американським дослідником Томасом Москаїтісом введено до наукового обігу базове поняття «новий тероризм» яке є характеристикою політичних подій, що мали місце у світовій історії після 2002 року. У своїй монографії «Новий тероризм»: міфи та реальність» дослідник аналізує еволюцію й ідеологію «Аль-Каїди» та робить висновок про те, що наявна у сучасній історіографії досліджень тероризму концепція «війни з тероризмом» є застарілою. Натомість він пропонує свою, оригінальну «антиповстанську модель», яка може допомогти справі боротьби з глобальним тероризмом [2]. Вчений стверджує що успіху у боротьбі з терором вже неможливо досягти внаслідок військових дій. Цей успіх, на думку дослідника, буде залежати від політичних і економічних реформ в країнах Європи, тісної координації зусиль представників різних країн у антитерористичних операціях по всьому світу. Робота Томаса Москаїтіса стала однією з класичних та найбільш цитованих робіт з проблем боротьби з тероризмом в період 2000-х років [2].

Незвичайний аспект боротьби із тероризмом був розглянутий в роботі Б. Леві і В.Сіделя «Тероризм і суспільна охорона здоров'я: збалансований підхід до укріплення систем і захисту населення». Автори пропонують конкретні заходи щодо захисту населення країн, які можуть бути атаковані міжнародними терористами. На сучасному етапі розвитку міжнародної спільноти, на думку авторів, терористична

загроза є, разом із епідеміями хвороб та іншими викликами, одними з найбільших ворогів здоров'я населення. З погляду авторів, важливе значення для боротьби з терором проти населення є підготовка кадрів та навчання населення тому, як треба реагувати, наприклад, на застосування терористами зброї масового враження [3].

Б.Леві та В.Сідель досліджують, яким чином терористи можуть завдавати найбільшої шкоди здоров'ю людей, аналізують системи захисту таких стратегічних для життєдіяльності систем суспільства, як водопостачання, громадське харчування тощо. У книзі об'єднані основні базові системи знань, які можуть використовуватися у системі медичної освіти будь-якої країни світу. У книзі також наголошується на необхідності ефективної взаємодії між системою охорони здоров'я, медичних і соціальних наук тощо. Робота є, по суті, енциклопедичним виданням, яке увібрало у собі інформацію із різних галузей знання. Основним завданням, на думку авторів роботи, є укріплення інфраструктури суспільної системи охорони здоров'я. Саме існування такої системи дозволить запобігти наслідкам терористичних дій масового масштабу [3].

Специфічному напрямку терористичного руху – агротероризму – присвятив свою монографію дослідник Джейсон Мотс. Він, зокрема зазначає, що сільські громади країн Європи і світу найменшою мірою захищені від терористичної загрози, хоча те, що вони забезпечують населення продуктами харчування і технічними культурами, є стратегічним елементом існування сучасного суспільства. Автор аналізує перелік відомих біологічних та хімічних речовин та їх можливі наслідки для здоров'я людини у тому разі, якщо вони опиняться у продуктах. Крім того, він пояснює небезпеку радіологічного впливу на продукти харчування. У своїй роботі Джейсон Мотс рекомендує конкретний проект плану дій населення, якби терористи атакували б продукти харчування або поля, де вони вирощуються.

Автор підкреслює, що для того, аби гарантувати безпеку від терористів в агрономічному секторі, потрібно створити установи з надзвичайних ситуацій, підготувати менеджерів, фахівців у сфері суспільної охорони здоров'я, ветеринарії, а також проводити спеціальні навчальні курси для фермерів і виробників [4].

Досвід успішної боротьби з тероризмом на Півдні Європи вивчали дослідники П. Антонелло та А.О'Лірі у роботі «Уявний тероризм», яка вийшла друком у видавництві МНРА у 2009 році. Автори зосередили свою увагу на питанні: як розвивався процес тероризму в 1969–1983 роках в Італії, коли в країні було зареєстровано 12 000 інцидентів, пов'язаних із тероризмом. Цей досвід, на думку авторів, зачіпає усі аспекти італійського культурного життя, формування політичної, судової гілок влади, повсякденного життя і навіть розвиток образотворчого мистецтва. Книга являє собою новаторське та широке дослідження, яке увібрало в себе експертні оцінки з філософії, історії, засобів масової інформації, юриспруденції, кіно, театру і літературних досліджень. У ньому досліджується, яким чином наслідки боротьби з тероризмом сформували суспільну свідомість у країні [5].

Слід зазначити, що в Україні роботи з проблем протидії тероризму тільки починають з'являтися. Так, у 2009 році за редакцією Христофора Дішовського та Олександра Півоварова вийшла книга за назвою «Протидія хімічному та біологічному тероризму у східноєвропейських країнах», яка була створена після семінару з проблем тероризму, що відбувся 14–17 жовтня 2008 року у Дніпропетровську. Книга об'єднала статті провідних фахівців з питань тероризму, які розглянули найбільш важливі завдання протидії тероризму в Україні. Вихід такої роботи у рамках «Наукової програми з миру та безпеки блоку НАТО» засвідчив актуальність розробки проблем боротьби з тероризмом як у нових країнах-членах ЄС, так і в тих, які знаходяться на кордонах з Об'єднаною Європою [6].

Слід зазначити, що першим масштабним терористичним актом у Європі – події 7 липня 2005 року – можна було запобігти. Вже у березні 2004 року у Парламенті Великої Британії відбулися спеціальні слухання з проблем тероризму, під час яких представники опозиційної на той час консервативної партії визнали низьку міру готовності країни до терористичних атак. Тоді ж депутати-консерватори намітили основні проблеми підготовки населення до можливих терактів: відсутність елементарних знань у населення щодо захисту від терористів, відсутність навчань у Лондоні та постійні погрози з боку потенційних терористів. Як, зокрема, зазначив тінювий міністр безпеки Патрік Мерсер у своїй промові у Парламенті: «Велика Британія стоїть на краю прірви. Терористи «Аль-Каїди» та інші екстремісти занесли нашу країну до переліку країн, які повинні бути атаковані» [7].

Слід зазначити, що вже протягом 2004 року в країні були впроваджені масштабні заходи щодо боротьби з терористичними організаціями. Так, 24 березня 2004 року канцлер країни Гордон Браун заявив про рішення заморозити рахунки терористів Хамасу у Державному банку Англії, у тому числі таких відомих діячів цієї організації у Європі, як Абдель Азіз Рантізі, Муса Абу Марзоук, Імад Халіл Ал-Аламі, Усама Хамдан і Халід Мішаал [8].

Цей крок став першим та важливим заходом уряду та засвідчив необхідність такої превентивної міри, як блокування банківських рахунків екстремістів для ефективної протидії тероризму. Подібні заходи були підтримані суспільством Великої Британії, представниками тих організацій, які постійно попереджували суспільство про небезпеку тероризму. Отже, як підкреслив, зокрема, голова однієї з таких структур – парламентської організації «Лейбористи-друзі Ізраїлю» – Девід Спенсер: «Позитивно те, що Гордон Браун правильно оцінює позицію «Хамасу», яка базується на ненависті і тероризмі» [8].

Після того на політичному рівні у Лондоні було також прийнято рішення про створення у країні спеціальної служби, подібної Федеральному бюро розслідувань у Сполучених Штатах. Ініціатором цього стало міністерство внутрішніх справ країни. Згідно з ідеєю голови МВС країни Девіда Бланкета головним завданням новоствореної структури стала боротьба з тероризмом, незаконним транспортуванням наркотиків і нелегальною міграцією людей.

Це відомство було також покликано забезпечувати інші поліцейські підрозділи інформацією, яка зможе допомогти у запобіганні усіх видів тероризму. Як, зокрема, зазначав Девід Бланкет у одному зі своїх виступів у парламенті: «Велика кількість терористичних організацій шукають можливості фінансування через організовану злочинність. Як ніколи нам необхідно запровадити відповідні кроки і створити новий, сильний заклад з метою об'єднання функцій різних відомств у боротьби з цим явищем» [9]. Штат нової Агенції мав становити більш ніж п'ять тисяч співробітників, а бюджет – близько 40 мільярдів фунтів стерлінгів на рік. Нова секретна служба, яка дістала прізвисько від британських видань – «Управління «Армагеддон», мала назву Government Decontamination and Recovery Service (GDRS) і спеціалізувалася на боротьбі з терактами із застосуванням хімічної, біологічної,

радіологічної та ядерної зброї. Служба GDRS не була підпорядкована жодному з силових відомств, а була частиною департаменту екології, продовольства і сільського господарства. Вона розгорнула свою діяльність у повному обсязі з квітня 2005 року – за два місяці до масштабних терористичних актів у Лондоні 7 липня 2005 року – але не змогла протидіяти терористам [9].

У травні 2004 року у Великій Британії був втілений у життя інший захід з протидії тероризму, який був пізніше визнаний одним з ефективних – в країні почала діяти заборона на перебування на території країни членів двадцяти п'яти терористичних організацій. Було прийнято спеціальну постанову МВС країни з цього приводу, до списку увійшли декілька найбільш відомих організацій терористичного спрямування: «Ісламський рух Узбекистану», «Єгипетський ісламський джихад» (Egyptian Islamic Jihad), «Джем ісламія» (Jeemah Islamiyah), «Харакат муджахидін» (Harakat Mujahideen) та інші. В'їзд і перебування в країні членів цих організацій було заборонено згідно з «Актом про боротьбу з тероризмом 2000 року». Керівництво МВС у спеціальному прес-релізі закликала громадян «виявляти та інформувати про всі випадки активності зазначених організацій або факти підготовки терористичних актів на території Великобританії за телефоном Антитерористичної гарячої лінії» [10].

У рамках програми боротьби з терористичною загрозою вперше за 300 років урядом Великої Британії був розроблений спеціальний план евакуації парламенту. Експертами був підготований пакет відповідних документів, який був розданий усім членам парламенту та співробітникам технічного персоналу. У передмісті Лондона були підготовані спеціальні місця, де парламент може працювати, незважаючи на масові терористичні атаки. Незважаючи на великий інтерес до цього факту, журналістам та представникам громадськості так і не вдалося з'ясувати, де саме знаходиться це місце. Як відзначало видання «Зе Телеграф», у той час цей захід став одним з найбільш ефективних у процесі боротьби з терористичною загрозою у Великій Британії та свідчив про відповідальне ставлення уряду до цієї проблеми. Так, останній раз парламент засідав поза Лондоном аж у 1681 році, коли король Карл II посварився з міською владою. Навіть під час Другої світової війни парламент не був евакуйований – коли німці

бомбили Палату громад, усі парламентарі просто перейшли до Палати лордів [11].

Разом з тим, у Великій Британії та в усій Європі активізували свою роботу дослідницькі центри з вивчення проблем тероризму. Одним з таких центрів, починаючи з середини 2000-х років, став так званий «Об'єднаний центр аналізу тероризму» (Joint Terrorism Analysis Centre), який зосередився на проблемах протидії ісламському терору. У одному зі звітів цієї організації, зокрема, зазначалося: «Кількість людей, які бажають бути залученими до тероризму збільшується. Терористичні організації все ще намагаються придбати, хімічні, біологічні і ядерні матеріали» [12].

Разом з тим, у країні розпочалася активна підготовка кваліфікованих кадрів з питань боротьби з тероризмом. Починаючи з 2007, року магістрів за спеціальністю Terrorism Studies почали готувати університети Уорвіка і Салфорд, з січня 2008 року – університет St Andrews у Шотландії і університет Східного Лондона [13].

Одним з важливих складових боротьби з терористичним рухом у Великій Британії і в усій Європі стала боротьба із войовничим антисемітизмом. Єврейські громадські центри, синагоги, посольства держави Ізраїль були визнані провідними експертами як найбільш привабливі для терористів об'єкти атак. Крім того, саме «накачування» анти-ізраїльською та антисемітською літературою членів терористичних угруповань є на сьогодні важливим елементом виховання майбутніх терористів у школах з їх підготовки на території Афганістану, Пакистану та інших країн.

Тому одним із завдань протидії тероризму в Європі стало співробітництво парламентських комісій Британії та ЄС з питань протидії антисемітизму, моніторингових служб і центрів з безпеки єврейських громад, розташованих по всій території Об'єднаної Європи [14].

Важливою тенденцією боротьби з тероризмом у останні роки стало співробітництво країн Об'єднаної Європи в інформаційній сфері. Так, голови міністерств внутрішніх справ Британії, Німеччини, Франції, Італії й Іспанії у 2005 році створили проект загальноєвропейської бази інформації на осіб, підозрюваних у терористичній діяльності. Домовленість міністрів передбачала створення бази, до якої б увійшли зразки ДНК і біометричні дані громадян, у тому числі

електронні відбитки пальців і райдужної оболонки ока. Доступ представників усіх країн ЄС до цієї бази значно полегшив справу боротьби з терористами «Аль-Каїди» та інших терористичних організацій [15].

Важливою складовою боротьби з тероризмом у Європі також стала розробка система попередження населення про атаки терористів. Така система була вперше створена на півночі Великої Британії та дістала назву «Пріоритетна схема тривоги» (Priority Alert Scheme). Згідно з ідеєю вчених з Манчестеру за допомогою мобільного зв'язку сигнал тривоги у випадку терористичних актів, у тому числі газових і хімічних атак, передавався силам безпеки вже через 30 секунд після його початку. Така система була розроблена міською владою у зв'язку з прецедентами терактів, які вже відбувалися у місті. Так, у 1996 році велика частина центру міста була зруйнована після вибуху біля торгового центру Arndale, проведеного бойовиками IRA. Внаслідок чого центр міста був розділений на 29 районів, для кожного з яких розроблено спеціальний план евакуації [16].

Як відзначив один з ініціаторів створення системи попередження керівник муніципалітету міста Манчестера Річард Ліз: «Зонування та створення нової схеми комунікацій дозволили значною мірою убезпечити більшість об'єктів, а також проінформувати мешканців міста про інцидент, який відбувся» [16].

Важливою проблемою, яка стосується боротьби з тероризмом у Європі, є запобігання терористичним актам на стадіонах. Так, у Великій Британії регулярно відбуваються спеціальні збори за участю керівників 30 провідних футбольних клубів країни, присвячені цій проблемі. Зазвичай такі наради проводяться у приміщенні стадіону «Сток сітіс Британія», де збираються керівники найбільших професійних клубів – Арсенал, Ліверпуль, Манчестер Юнайтед, Манчестер Сіті та інших, представники служб британської поліції і пожежників. Під час таких нарад розробляються загальні для усіх стадіонів схеми дій громадян і спецслужб у разі застосування терористами хімічної, біологічної або ядерної зброї. Як зазначив консультант з проблем безпеки стадіонів Малькольм Мілічеп: «Ми мали цілу низку реальних загроз терактів, зокрема, коли планувалися напади на Олд Траффорд у Манчестері. Ми повинні бути готові до цього. Зокрема, невеликий стадіон, розрахований на 28 тисяч чоловік, повинен повністю евакуюватися за 8 хвилин» [17].

Важливою частиною роботи з запобігання тероризму є впровадження агентів в ісламські терористичні організації, а також перевербовування її членів. На сьогодні по усій Великій Британії працюють близька 600 агентів, які задіяні у цьому напрямі. Вони тісно співпрацюють з ЦРУ, європейськими спеціальними службами, ізраїльською розвідкою «Мосад» та регулярно отримують та передають владі інформацію щодо ісламістів, які готують терористичні акти. Перевага для набору таких нових агентів при цьому віддається вихідцям з Близького Сходу і країн Середземномор'я, мусульманам та представникам етнічних меншин.

Важливим заходом у боротьбі з тероризмом у Європі є антитерористична пропаганда серед мусульманського населення країни та активне залучення до неї релігійних лідерів. Так, зокрема, у спеціальній пам'ятці, яку отримала кожна мусульманська родина у Великій Британії, наголошувалося, що «кожен мусульманин зобов'язаний зробити все для запобігання терористичним актам і порятунку людських життів». Як також зазначалося у цій пам'ятці: «У разі, якщо ви отримали будь-які відомості про дії терористів, негайно повідомте про це в поліцію». Але на той випадок, якщо терористичні акти вже відбулися, автори документа радять жінкам-мусульманкам не з'являтися в публічних місцях у паранджі і без супроводу чоловіків. Текст цієї пам'ятки був складений і схвалений зборами 13 імамів, які очолювали мусульманські громади Великої Британії [18].

В останні роки антитерористична політика стала невід'ємною частиною будь-якої програми діяльності урядів, політичних партій, організацій чи лідерів. Практично кожна країна Європи працює над антитерористичними заходами, залучаючи досвід країн, які зіштовхнулися з реальними проявами терору. Протягом останніх років країни Європи працюють над створенням єдиних стандартів і спільних систем запобігання тероризму.

Так, під час слухань, які відбулися 30 березня 2011 року у Європейському парламенті в Брюсселі була запропонована концепція створення єдиної силової Служби протидії тероризму. На думку ініціаторів зазначеного проекту, прикладом цього повинна слугувати структура зовнішньополітичного відомства країн ЄС (European External Action Service (EEAS)), яка очолюється баронесою Кетрін Ештон. Згідно з новою концепцією, яку репрезентував на слуханнях директор

європейської Комісії у справі боротьби з тероризмом Олів'є Луїкс, будуть зібрані воедино такі силові структури ЄС, як Cерol, Cosi, Eurojust, Europol и Frontex. Згідно з новим проектом, який має назву Стратегія внутрішньої безпеки (Internal Security Strategy), найближчим часом буде налагоджена координація між 27 країнами ЄС у справі боротьби з тероризмом. При цьому представники Австрії та Бельгії пропонують ідею Європейської розвідки, яка дискутується у Євросоюзі ще з 2004 року. Ця спеціальна служба мала б боротися, в першу чергу, з проявами міжнародного тероризму. Але ця ініціатива не підтримується великими країнами ЄС, які мають власні потужні спецслужби, зокрема Великою Британією, Німеччиною та іншими.

На жаль, на сьогодні немає правової основи для тісного співробітництва країн ЄС у сфері боротьби з тероризмом. Станом на 2011 рік 27 країн Євросоюзу, а також Норвегія і Швейцарія співробітничать у справах боротьби з тероризмом у рамках так званого «Бернського клубу», або Counter Terrorist Group. Ця структура не є частиною європейського уряду, але має тісний контакт з ЄС через спеціальний підрозділ зовнішньополітичного відомства ЄС European External Action Service, який має назву Joint Situation Centre.

Практично усі країни Європи поки що співробітничать між собою у цій сфері лише в режимі обміну інформацією. Але згідно з даними замісника голови розвідки Бельгії Андре Вандорена, якими він поділився у ході спеціальних слухань у Європарламенті, які відбулися 30 березня 2011 року, країни ЄС повинні хоча б використовувати єдину систему рівнів терористичної загрози та повідомляти спецслужби інших держав у разі підготовки терористів до атак традиційних об'єктів. Такими є згідно з даними експертів: американські, ізраїльські посольства, єврейські громадські та релігійні громади. Крім того, велике навантаження покладається на бельгійську розвідку у зв'язку з необхідністю захисту штаб-квартири НАТО, комплексу будівель Європарламенту та інших європейських структур. «Антверпен є другим єврейським містом у світі після Нью-Йорка, – підкреслив також Вандорен, – і ми мали вже напади на єврейські об'єкти, як у Брюсселі так і в Антверпені» [19].

У квітні 2011 року спеціальні служби Великої Британії й, зокрема, МІ5 запропонували нову методика «запобігання діям терористів на ранніх стадіях». Згідно з новою тактикою

поліцейські та представники соціальних служб, використовуючи інструкції МІБ, навідуються до мечетей та будинків тих громадян, які підозрюються у зв'язках з терористами, де з ними проводяться предметні розмови щодо наслідків їх можливих дій. Згідно з повідомленнями тих поліцейських та соціальних робітників, які вже декілька місяців навідуються до мечетей Лондона, поки що не знайшлося жодного з цих релігійних установ, які б не зіткнулися з проблемою екстремізму [20]. Звичайно, такі заходи не можуть замінити традиційних методів спостереження за потенційними терористами, які традиційно використовують спецслужби, але вони вже дали позитивні результати. Так, у 11 з 12 мечетях було виявлено, що їх парафіяни мали контакти з представниками таких небезпечних груп, як «Аль-Мухаджурун».

Безумовно, процес боротьби країн Європи з міжнародним тероризмом неможливий без координації зусиль органів влади, наукових інститутів та підтримки громадського суспільства. У зв'язку з тим найбільш важливим завданням урядів східноєвропейських країн повинно стати будівництво нових інституцій з дослідження тероризму та врахування надбань і недоліків досвіду країн, які зіткнулися з проблемою тероризму у 21-му столітті.

Загалом, слід зазначити, що міжнародному тероризму в Європі може протидіяти тільки міжнародне співробітництво та спільні заходи країн континенту щодо протидії цьому небезпечному явищу. Вивчення досвіду Великої Британії та країн Західної Європи можуть значно допомогти іншим країнам і, зокрема, Україні у боротьбі з таким небезпечним явищем сучасного світу, як міжнародний тероризм.

1. Critical Terrorism Studies: A New research Agenda by Richard Jackson, Marie Smyth, Jeroen Gunning. – New York: Taylor&Francis, 2009.

2. The "new" terrorism: myths and reality by Thomas R. Mockaitis. – New-York: Westport, Conn., 2007.

3. Terrorism and public health: a balanced approach to strengthening systems and protecting people, edited by Barry S. Levy, Victor W. Sidel. – Oxford: Oxford University Press, 2007.

4. Agroterrorism: a guide for first responders by Jason B. Moats. – Austin: Texas A&M University Press, 2007.

5. Imagining Terrorism: The Rhetoric and Representation of Political Violence in Italy 1969–2009 by Pierpaolo Antonello, Alan O'leary. – MHRA, 2009.

6. Counteraction to Chemical and Biological Terrorism in East European Countries by Christophor Dishovsky, Alexander Pivovarov. – Dordrecht: Springer, 2009.

7. Борьба с терроризмом в Британии // Агенство еврейских новостей. – 2004. – 22 марта.

8. Борьба с терроризмом в Британии // Агенство еврейских новостей. – 2004. – 24 марта.

9. Служба GDRS создана в Британии // Агенство еврейских новостей. – 2004. – 29 марта.

10. Борьба с терроризмом в Британии // Агенство еврейских новостей. – 2004. – 19 мая.11. Див.: Secret plan to evacuate Commons by David Cracknell. [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article579026.ece>

12. Див.: The Joint Terrorism Analysis Centre[Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.mi5.gov.uk/output/joint-terrorism-analysis-centre.html>

13. Див.: Study Terrorism at the Universty of East London [Электронный ресурс]// Режим доступа:<http://www.police-life.co.uk/training/study-terrorism-at-the-univeristy-of-east-london>; The Centre for the Study of Terrorism [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.st-andrews.ac.uk/~cstpvt/terrorismstudies/mlitt/mlitt.html>

14. Див.: The Parliamentary Committee Against Antisemitism Foundation [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.antisemitism.org.uk/>

15. Борьба с терроризмом в Британии // Агенство еврейских новостей. – 2005. – 14 липня.

16. Борьба с терроризмом в Британии // Агенство еврейских новостей. – 2005. – 18 июля.

17. Проблема безопасности стадионов в Британии// Агенство еврейских новостей. – 2005. – 18 июля.

18. Исламский терроризм должен быть остановлен // Агенство еврейских новостей. – 2005. – 19 августа.

19. Див.: EU commission keen to set up new counter-terrorism office by Andrew Rettman [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://euobserver.com/22/32104>

20. Див.: MI5 adopts new tactics to 'front up' terrorism suspects by Duncan Gardham. [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/terrorism-in-the-uk/8443920/MI5-adopts-new-tactics-to-front-up-terrorism-suspects.html>